

Abstract

RhetoricaScandinavica, ISBN 1397-0534

No 69, 2015, pp 27--45

Publisher: Retorikförlaget AB

Author Kristine Marie Berg, University of Copenhagen, & Sine Nørholm Just, Copenhagen Business School.

Title "Debating Culture: Arguments for a Discursive Perspective on Culture in Rhetorical Criticism" [Når kultur sættes til debat – argumenter for et diskursivt kulturperspektiv i retorisk kritik].

Abstract It is far from controversial to claim a connection between rhetoric and culture. But how can this connection be described and how can rhetorical criticism contribute to cultural studies? These are the main questions of the present article. Beginning from Barbara Johnstone's three perspectives on the relationship between rhetoric and culture: the cross-cultural, the intercultural, and the multicultural, the article argues for the importance of supplementing these with a fourth perspective, Gerd Baumann's discursive perspective. The perspectives are grouped as first and second order perspectives on rhetoric and culture, and it is argued that Baumann's perspective is particularly useful because it covers both first and second order. Thus, the discursive perspective has an important and untapped explanatory potential: here, the rhetorical articulation of culture becomes the object of criticism, whereas the other perspectives primarily see culture as the context of the rhetorical utterance. An analysis of a number of EU member states' strategies for creating intercultural dialogue serves as an illustrative example of the article's theoretical and methodological contributions.

Keywords Culture, discursive perspective, intercultural rhetoric, first and second order perspectives, the European year of intercultural dialogue.

Kristine Marie Berg, ph.d., er adjunkt ved Afdeling for Retorik, Institut for Medier, Erkendelse og Formidling, Københavns Universitet.

Email: kristinebe@hum.ku.dk

Sine Nørholm Just, ph.d., er lektor ved Department of Business and Politics, Copenhagen Business School.

Email: snj.dbp@cbs.dk

Kristine Marie Berg & Sine Nørholm Just:

Når kultur sættes til debat

– argumenter for et diskursivt kulturperspektiv i retorisk kritik

At der er en forbindelse mellem retorik og kultur er ingen opsigtsvækkende påstand. Men hvordan kan denne forbindelse beskrives, og hvordan kan retorisk kritik bidrage til kulturstudier? Det er denne artikels hovedspørgsmål. Artiklen tager udgangspunkt i Barbara Johnstones tre perspektiver på forholdet mellem retorik og kultur: det tværkulturelle, det interkulturelle, og det multikulturelle, og argumenterer dernæst for væsentligheden af at supplere med et fjerde, nemlig Gerd Baumanns diskursive perspektiv. Perspektiverne grupperes som henholdsvis første- og andenordensperspektiver på kultur og retorik, og der argumenteres for, at Baumanns perspektiv er særligt nyttigt, fordi det favner både første og anden orden. Det diskursive perspektiv har dermed et væsentligt og uudnyttet forklaringspotentiale: her bliver retorikken omkring kulturbegrebet genstand for kritik, hvor kultur i de øvrige perspektiver primært ses som kontekst for den retoriske ytring. En analyse af en række EU-medlemslandes strategier for at skabe interkulturel dialog fungerer som illustrativt eksempel på artiklens teoretiske og metodiske pointer

Den interkulturelle dialog og dialogen mellem borgerne
indtager en central placering i EU-sammenhæng og bør
have gode vilkår, så respekten for kulturel mangfoldighed styrkes,
og det bliver muligt for borgerne at leve med den komplekse
virkelighed i vore samfund og tilstedeværelsen af
forskellige kulturelle identiteter og anskuelser.¹

Det indledende citat indgik i begrundelsen for at erklære 2008 for 'europæisk år for interkulturel dialog'. Citatet rummer vigtige antagelser om, hvad kultur og dialog er for størrelser; antagelser, som har afgørende betydning for, hvordan interkulturel dialog forstås og praktiseres – og dermed for normerne for aktivt medborgerskab i et kulturelt mangfoldigt samfund.² I denne artikel argumenterer vi for, at retorisk kritik af, hvordan kultur italesættes, er et vigtigt supplement til studier af konkrete kulturelle praksisser og specifikke kulturmøder. Hvor der indenfor studier af interkulturel kommunikation i almindelighed og blandt retoriske forskere i særdeleshed oftest anlægges, hvad man kan kalde et førsteordensperspektiv på kultur, argumenterer vi for relevansen af også at inddrage et andenordensperspektiv. Christian Frankel definerer iagttagelser af første og anden orden således: "Første ordens iagttagelse iagttager ved at sætte specifikke forskelle, men ser ikke – og kan ikke se – at den selv konstruerer det, som iagttages i kraft af de forskelle den sætter. [...] Iagttagelse af anden orden iagttager andre iagttagelser."³ Frankels eget eksempel er markedsdannelse: "Markeder skal først dannes, og når markeder først skal dannes, så bliver det afgørende, hvad der overhovedet forstås ved marked."⁴ Hvis man erstatter 'marked' med 'kultur', får man en præcis beskrivelse af denne artikels udgangspunkt. Hvor et førsteordensperspektiv på kultur antager, at kultur er det, der skaber forskel, er andenordensperspektivet optaget af at forstå, hvordan denne antagelse opstår – hvad forstås overhovedet ved kultur? Det er ikke nok at se på, hvordan kultur fungerer som kontekst for og implicit (gen-)skabes i og med retoriske ytringer; vi må også undersøge, hvordan kulturbegrebet eksplicit italesættes og formes retorisk.

Når vi mener, at denne bevægelse er så vigtig, er det fordi kultur i dag er blevet en allestedsnærværende topos, der benyttes flittigt som forklaringsramme for dette og hint. Begrebet bruges oftest til at forklare det, der adskiller og holder forskellige slags fællesskaber sammen, ligesom forskelle på og konflikter mellem individer også rutinemæssigt forklares med reference til deres (forskellige) kultur. Som antropo-

1 Europa-parlamentets og Det Europæiske Råds beslutning: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/DA/TXT/HTML/?uri=CELEX:32006D1983&from=DA> (senest besøgt 10. Juni 2015)

2 Om hvordan sprogopfattelser påvirker sproglig praksis se fx Bambi B. Schieffelin, Kathryn A. Woolard og Paul V. Kroskrity (red.), *Language Ideologies: Practice and Theory* (New York: Oxford University Press, 1998).

3 Christian Frankel, "En iagttagelsesteoretisk analytik", i *Samfundsvidenskabelige analysemetoder*, red. Nygaard (Frederiksberg: Samfundslitteratur), 181.

4 *Ibid.*, 173.

logen Ulf Hannerz lidt flabet har opsummeret det: “Suddenly people seem to agree with us anthropologists; culture is everywhere.” Han fortsætter: “Immigrants have it, business corporations have it, young people have it, women have it, even ordinary middle-aged men have it, all in their own versions. Where such versions meet, the talk is of ‘cultural collisions.’”⁵ Et begreb, der i den grad gennemsyrrer den offentlige debat, som bruges med så mange forskellige betydninger og som desuden tjener til at trække grænser mellem grupper af borgere, fortjener retoriske kritikeres opmærksomhed. Og retoriske kritikere er da også i høj grad interesserede i kultur; ikke alene kan man argumentere for, at den kulturelle kontekst bør være en del af analysen af enhver retorisk situation, vi oplever i disse år også en stigende interesse for interkulturel retorik som forskningsfelt.⁶ Alligevel mener vi, at sammenhængen mellem kultur og retorik forbliver underbelyst – teoretisk såvel som analytisk.

I 1979 udgav Michael J. Hyde og Craig R. Smith artiklen ”Hermeneutics and rhetoric – a seen but unobserved relationship.”⁷ Her argumenterede de for, at selvom mange forskere havde noteret sig sammenhængen mellem hermeneutik og retorik, var de teoretiske og metodiske konsekvenser af denne sammenhæng endnu ikke blevet tilstrækkeligt belyst og udfoldet. Vi mener, at noget tilsvarende i dag kan siges om kultur og retorik; de fleste retorikere vil som nævnt nikke genkendende til, at der er en sammenhæng mellem disse, men hvad består relationen egentlig i, og hvad betyder den for den analytiske praksis? Hvordan kan og bør man bedrive retorisk kritik af kultur? I denne artikel tager vi fat på disse spørgsmål og giver vores bud på, hvordan de kan besvares.

Det gør vi ved først at introducere forskellige definitioner af kulturbegrebet og dernæst at diskutere mulige måder, hvorpå sammenhængene mellem retorik og kultur kan forklares og studeres. Som vi skal se skorter det så absolut ikke på definitioner af kultur, og selvom vi mener, at relationen er noget underbelyst, findes der også en del forskellige bud på, hvordan retorik og kultur hænger sammen. For at skabe overblik over stoffet benytter vi os som nævnt af en sondring mellem et første- og et andenordensperspektiv – en sondring mellem kultur som det, der tages for givet og danner ramme for kommunikation, og kultur som det, der produceres i og med kommunikationen. Vi er fortalere for andenordensperspektivet; vi mener, at retoriske kritikere med fordel kan beskæftige sig (mere) med, hvordan kultur og kulturforståelser produceres. Dermed ikke være sagt, at det ikke fortsat giver mening at inddrage specifikke kulturer og kulturforskelle som forklaringsfaktorer i studiet af retoriske ytringer, der egentlig handler om noget andet, men i en tid hvor kulturbegrebet i den grad er til offentlig debat kan det være særligt relevant at udrede, hvordan folk faktisk og eksplicit begrebsligger kulturen. For at kunne anlægge

5 Ulf Hannerz, *Transnational Connections: Culture, People, Places* (London: Routledge, 1996), 30.

6 Se fx Alberto González og Dolores V. Tanno (red.), *Rhetoric in Intercultural Contexts* (Thousand Oaks: Sage Publications, 1999) og Ivo Strecker og Stephen Tyler (red.), *Culture & Rhetoric*. (New York: Berghan Books, 2009).

7 Michael J. Hyde & Craig R. Smith ”Hermeneutics and rhetoric – a seen but unobserved relationship”, *Quarterly Journal of Speech*, 65 (1979): 347-363.

et andenordensperspektiv uden at fraskrive førsteordensperspektivet dets relevans og forklaringskraft, præsenterer vi det, Gerd Baumann kalder et diskursivt perspektiv på kultur.⁸ For at konkretisere og illustrere dette perspektivs analytiske potentiale vil vi afslutningsvist skitsere en analyse af et udvalg af EU-medlemslandes strategier for at skabe interkulturel dialog. Her vil vi se på, hvilke forestillinger om (sammenhænge mellem) kultur, kommunikation og medborgerskab, der dels er fremherskende i strategierne, dels bliver synlige, når man analyserer dem ud fra det diskursive perspektiv.

Hvad er kultur?

Kultur som begreb er berygtet for sin evne til at undslippe endelige definitioner. I 1952 indsamlede de to antropologer Kroeber og Kluckhohn over 160 forskellige faglige definitioner af begrebet.⁹ Det forhold, at ordet nu optræder så ofte i politiske debatter og i hverdags sproget i øvrigt, har kun gjort det mere komplekst. Vi skal i det følgende først opridsede en bredt anerkendt og anvendt teoretisk definition, og dernæst vende os mod den forståelse af kultur, der opstår, når begrebet anvendes i og bliver genstand for offentlig diskurs.

En kulturdefinition, der bruges af mange forskere med forskellige faglige baggrunde, er antropologen Clifford Geertz'. Også for retoriske kritikere kan den være inspirerende og brugbar, fordi den peger på symboler og betydning som fokuspunkter for en kulturanalyse, og fordi kulturanalyse ifølge Geertz er en fortolkende virksomhed, ikke "an experimental science in search of law but an interpretive one in search of meaning."¹⁰ Geertz' definition af kultur lyder således: "The concept of culture I espouse [...] is essentially a semiotic one. Believing, with Max Weber, that man is an animal suspended in webs of significance he himself has spun, I take culture to be those webs."¹¹ Geertz beskriver altså kultur som de betydningsvæv eller betydningsnet vi mennesker sidder fast i og dog selv spinder. Her er det vigtigt at lægge mærke til, at kultur anses som noget vi gør, som en proces. At kultur er menneskeskabt er muligvis indlysende, men det er alligevel et aspekt, der til tider glemmes, når kultur og kulturforskelle debatteres. Det vender vi tilbage til.

Hos Geertz er der, med reference til Kenneth Burkes begreb om symbolsk handling, eksplicit fokus på menneskeskabte meningsbegreber og fortolkningsmønstre, og ud fra den præmis opstår kulturforskelle og de oplevelser af misforståelse og frustration, som de kan medføre, når vi i mødet med et individ eller en gruppe ikke er fortrolige med den forestillingsverden, som individets/gruppens handlinger er indskrevet i.¹² Gennem fortolkende kulturanalyse kan man ifølge Geertz få indsigt i

8 Gerd Baumann, *The Multicultural Riddle. Rethinking National, Ethnic, and Religious Identities* (New York: Routledge, 1999),

9 Som refereret af Thomas Hylland Eriksen, *Ethnicity and Nationalism* (London: Pluto Press, 2002, 2. udg.), 11.

10 Clifford Geertz, *The Interpretation of Cultures* (New York: Basic Books, 1973), 5.

11 Ibid.

12 Ibid., 13.

andre forestillingsverdener og dermed forståelse for handlinger, der umiddelbart virker uforståelige. Kultur skal altså her først og fremmest forstås som et *analytisk* perspektiv, en måde at betragte verden på. Derimod er kultur ikke en magtinstans, der kan forårsage sociale begivenheder eller bruges til at forudsige måder at opføre sig på, slår Geertz fast. Geertz forsikrer om, hvad kultur *ikke* er, kan udmærket danne bro til en karakteristik af hverdagskulturforståelser, som typisk antager, at kultur er alt det, Geertz afgrænser sit kulturbegreb fra: en magtinstans, en årsag, en substans.

Det, vi her kalder hverdagskulturforståelser,¹³ er de forståelser, man typisk møder i medierne, når politikere, journalister og debattører udtaler sig om kultur, og ved middagsbordet, når vi selv og andre almindelige borgere gør det. En vigtig forskel mellem hverdagens forståelse af kultur og den forståelse, som Geertz præsenterer, er, at ifølge hverdagsforståelsen er kultur en empirisk kategori og ifølge det teoretisk informerede perspektiv er kultur et analytisk blik. Sagt på en anden måde er kultur ifølge den hverdagslige forståelse noget folk har, og kan som sådan afgrænses fra andre fænomener, fx politik og økonomi, hvorimod det analytiske kulturbegreb tilbyder et særligt perspektiv på menneskelig og social handlen; det vil sige et særligt blik på det, vi er og gør. En anden forskel er, at i en hverdagslig kulturforståelse ses mennesker ofte som del af én kultur, typisk en national kultur, en religiøs kultur eller en etnisk kultur, hvorimod mennesker set fra et analytisk kulturperspektiv hele tiden er i gang med at opretholde og udvikle mange forskellige kulturelle fællesskaber, som lapper over hinanden på forskellige måder. En tredje forskel er, at i hverdagskulturforståelsen er kultur ofte en ret fasttømret – velafgrænset og stabil – størrelse, hvorimod man fra et analytisk perspektiv interesserer sig for kultur som en åben og dynamisk proces.¹⁴

Der er altså en række væsentlige forskelle på den hverdagslige og den teoretisk informerede kulturforståelse, og der er gode grunde til i forskningsøjemed at lægge sig det teoretiske kulturbegreb på sinde. Men der er også gode grunde til, at den hverdagslige kulturforståelse er så fremherskende – i hverdagen: Det giver mening, at kultur i hverdagen opleves som fasttømret, og at man ofte ser sig selv som primært del af én overordnet kultur. Den oplevelse skaber nemlig fællesskaber og kan bruges som et pejlemærke at styre efter samt som argument for (særlige) rettigheder. Endelig cementeres forståelsen kontinuerligt i en række kontekster. Som Baumann skriver: Vi følger med i OL som nationale borgere, vi kæmper for rettigheder som etniske borgere, vi debatterer moralske spørgsmål som medlemmer eller ikke-medlemmer af religiøse fællesskaber.¹⁵ Den hverdagslige kulturforståelse bør altså hverken ignoreres eller afvises – heller ikke i forskningssammenhænge. Udfordringen er i stedet at formulere en kulturforståelse, der kan omfatte både det

13 I *Kultur- og kommunikationsteori* (2010) beskriver Sine Nørholm Just og Thomas Burø også denne hverdagslige kulturforståelse i kontrast til det teoretisk informerede analytiske perspektiv.

14 Se Gerd Baumann, *The Multicultural Riddle. Rethinking National, Ethnic, and Religious Identities* (New York: Routledge, 1999), især kap. 7.

15 Baumann, *The Multicultural Riddle*, 86

hverdaglige og det teoretisk funderede perspektiv, og at forsøge at forstå de mange måder kulturbegrebet opretholdes og udfordres på, hvad det bruges til og med hvilke konsekvenser. Det vender vi tilbage til i vores illustrative analyse af EU-strategiernes præsentation af interkulturel dialog. Her skal vi først vende blikket mod forskellige perspektiver på krydsfeltet mellem kultur og retorik.

Første- og andenordensperspektiver på kultur

Retorik er situationel, og retoriske ytringer må altid forstås i og vurderes ud fra deres konkrete kontekst; denne indsigt er lige så gammel som retorikken selv.¹⁶ Retorikkens modtagere har ikke blot forskellige værdier men forskellige værdihierarkier. Retorik artikulerer værdier, drager grænser mellem mennesker, skaber samhørighed og fremmaner grupperes fælles historier.¹⁷ Dette er alt sammen alment accepterede grundsten i retorikforskningen, og det er grundsten, som viser hvor nært forbundet retorik og kultur er – uden at sammenhængen nødvendigvis ekspliciteres. Det bliver den imidlertid indenfor interkulturel retorik; en forskningsgren, som er indlejret i det bredere forskningsfelt interkulturel kommunikation, der så småt begyndte at forme sig i USA efter anden verdenskrig og udsprang af et ønske om at vise vej væk fra konflikter og frem mod større mellemmenneskelig forståelse.¹⁸ I Europa er der især forsket i interkulturel kommunikation siden 1990'erne.¹⁹ Fra begyndelsen var forskning i interkulturel kommunikation rettet mod praksis med et ønske om at generere viden, der kan bruges i konkrete kommunikationssituationer, og en stor del af forskningen er stadig praksisorienteret. 'Interkulturelle kompetencer' bliver ofte fremhævet som vigtige i dagens samfund, og her menes typisk den slags viden, der genereres af forskere i interkulturel kommunikation. Hvad interkulturel retorik – og det nært beslægtede forskningsfelt for kontrastiv retorik – angår, er der også ofte tale om praksisorienterede studier med fokus på, hvordan en retors førstesprog og kulturelle baggrund påvirker hendes retorik.²⁰ Der kan dog også være tale om kritiske perspektiver på retorik i situationer, hvor forskellige kulturelle traditioner og praksisser spiller en rolle.²¹ Endelig er der komparativ retorik, hvor målet er at generere viden om andre retoriske traditioner end den vestlige.²² Barbara Johnstone inddeler de forskellige studier af kultur og retorik i tre

16 Daniel J. O'Keefe, "Persuasion," i *Encyclopedia of Rhetoric*, red. Sloane (Oxford: Oxford University Press, 2001), 583.

17 Maurice Charland, "Constitutive Rhetoric: The Case of the People Québécois," *Quarterly Journal of Speech* 73 (1987), 133-150.

18 Claire Kramsch, "In Search of the Intercultural," *Journal of Sociolinguistics* 6 (2002), 275-285.

19 Iben Jensen, *Interkulturel kommunikation i komplekse samfund* (Frederiksberg: Roskilde Universitetsforlag, 2003).

20 Ulla Connor, "Intercultural Rhetoric Research: Beyond Texts," *Journal of English for Academic Purposes* 3 (2004), 291-304.

21 Se fx González og Tanno (red.): *Rhetoric in Intercultural Contexts*.

22 Pia Moberg, "Komparativ retorik: et østasiatisk perspektiv," i *Retorikkens aktualitet*, 3. udgave, red. Lund og Roer (København: Hans Reitzels Forlag, 2014).

hovedretninger eller perspektiver.²³ Denne tredeling er nyttig for at forstå de forskellige tilgange og deres udvikling, så den skal vi opholde os ved her. Johnstone kalder de tre perspektiver for 'det tværkulturelle' (*cross-cultural*), 'der interkulturelle' (*intercultural*) og 'det multikulturelle' (*multicultural*).²⁴

Det tværkulturelle perspektiv er kendetegnet ved, at kulturer ses som tilknyttet nationalstater og nationale sprog. Tværkulturelle analyser fokuserer på situationer, hvor mennesker fra forskellige lande med forskellige førstesprog mødes og mislykkes med at kommunikere med hinanden. Analyserne påpeger, at kommunikationen mislykkes på grund af deltagernes forskellige kulturer. Johnstone nævner en af sine egne tidlige analyser som eksempel på dette perspektiv: Artiklen "Arguments with Khomeini: Rhetorical Situation and Persuasive Styles in Crosscultural Perspective" fra 1986 er en analyse af den italienske journalist Oriana Fallaci interview med Irans Ayatollah Khomeini.²⁵ Interviewet er et ekstremt eksempel på, hvor galt det kan gå, når to mennesker med meget forskellige måder at argumentere på mødes. Det ender med grove fornærmelser fra begge, og journalisten bliver sendt væk. Den oprindelige pointe med Johnstones analyse var at vise, at de to forskellige måder at argumentere på udspringer af to forskellige kulturer. Grunden til at det gik så galt er, at de to ikke genkendte og derfor misforstod og afviste hinandens måder at argumentere på; de har hver sin kultur og kan ikke se ud over denne.²⁶ Johnstone har selv problematiseret denne konklusion i sit senere arbejde, hvilket vi vender tilbage til om lidt.

Indenfor det, Johnstone kalder *det interkulturelle perspektiv*, er fokus ikke (kun) på nationalstater og nationale sprog, men (også) på sociale grupperinger som fx etniske grupper eller grupper af mennesker med samme seksuelle orientering. I en interkulturel analyse vil man interessere sig for, hvordan disse grupper udtrykker deres forskellige identiteter på forskellige måder, og hvordan det kan lede til misforståelser og gnidninger mellem grupperne. På samme måde som med de tværkulturelle analyser er målet med interkulturelle studier at vise og forklare, hvordan misforståelser og konflikter bunder i kulturforskelle, men disse er i det interkulturelle perspektiv ikke længere (udelukkende) nationalt betingede, ligesom de ikke er entydige og statiske. Her opfattes kultur, som noget man *er*, og som det nok er svært, men ikke umuligt at forandre. Det interkulturelle perspektiv vil desuden ofte rumme et normativt ideal om at fejre forskellene, hvor det tværkulturelle perspektiv vil fokusere på at overkomme dem via tilpasning fra en kultur til den anden.

Det tredje perspektiv kalder Johnstone *det multikulturelle*. Fokus er her flyttet fra forskellige grupper til individer med tilgang til forskellige måder at bruge sprog på.

23 Barbara Johnstone, "Communication in Multicultural Settings," i *Language, Culture and Identity*, red. Vestergaard (Aalborg: Aalborg University Press, 1999).

24 De tre prædikater er allerede i brug, men ikke nødvendigvis med samme betydning som den, Johnstone tillægger dem. Et studie, der præsenteres som omhandlende interkulturel kommunikation, falder altså ikke nødvendigvis under Johnstones interkulturelle kategori.

25 Barbara Johnstone, "Arguments with Khomeini: Rhetorical Situation and Persuasive Style in Crosscultural Perspective," *Text* 6 (1986), s. 171-187.

26 Denne opfattelse ligger i øvrigt tæt på den ovennævnte hverdagsforståelse, hvor den kultur, vi har, også kan forklare vores handlinger.

Målet med analyserne er ikke at forstå, hvordan kulturelle forskelle i sprogbrug kan lede til misforståelser og konflikter, men at forstå, hvordan individer bruger sprog på mange forskellige kreative og strategiske måder med forskellige udfald, og hvordan de udtrykker sig på måder, der er typiske for forskellige kulturelle fællesskaber og dermed er med til at opretholde og udvikle disse fællesskaber. Kultur er her noget, vi *gør* – kontinuerligt og foranderligt. Det multikulturelle perspektiv beskriver bedst de kommunikationssituationer, Johnstone i dag interesserer sig for, og i stadig højere grad kommunikationssituationer i det hele taget, mener hun.²⁷ Johnstone argumenterer derfor for, at dette perspektiv har størst forklaringspotentiale.

Det betyder imidlertid ikke, at studier, der falder ind under de to andre kategorier, nødvendigvis må afskrives. Der kan absolut være brugbare indsigter at hente for folk, der skal kommunikere med mennesker, som sandsynligvis har andre forventninger til kommunikationssituationen end de selv. Men Johnstone har ret i at påpege, at der med de tvær- og interkulturelle tilgange er risici for forsimplede forståelser af de kommunikationssituationer, man studerer, og for forkerte antagelser om hvilke kulturelle ressourcer, der gør en forskel i den pågældende situation. Johnstone nævner fx selv retrospektivt, at det havde været relevant i analysen af Fallacis interview med Khomeini at have in mente, at Khomeini faktisk havde boet adskillige år i Paris, og at Fallacis måde at tale på blandt andet af den grund sandsynligvis ikke var helt ukendt eller uventet for ham. Fallaci var desuden tydeligt provokerende fra starten, hvilket ikke nødvendigvis var et udtryk for kulturel forankring, men i stedet kunne afspejle politisk holdning. Johnstones oprindelige analyse var baseret på den antagelse, at de to samtalepartnere hver især talte i henhold til deres egne kulturelle normer og var uvidende om den andens kultur, men resultatet af samtalen kan ud fra et mere nuanceret perspektiv snarere siges at skyldes, at begge ønskede en tilspidset situation og derfor valgte at provokere hinanden. Man kan måske ligefrem sige, at de faktisk *delte* en fjendtlig og aggressiv kommunikationskultur. Johnstones pointe er, at de tværkulturelle og interkulturelle perspektiver, som hun har beskrevet dem, har en iboende risiko for at simplificere og cementere kommunikationsforhold og kulturforskelle, snarere end at generere viden om samspillet mellem kommunikation og kultur. Og det er en pointe, der er værd at tage med sig, ligesom det er værd at notere sig, at hendes multikulturelle perspektiv med fokus på en kulturelt og sprogligt ressourcerig retorik synes at være et oplagt udgangspunkt for retorisk kritik.

Med sin kritik af både de tvær- og interkulturelle perspektiver og sin fremhævelse af det multikulturelle perspektiv antyder Johnstone, at den ovenfor skitserede tredeling måske kan reduceres til to perspektiver: på den ene side et førsteordensperspektiv, der antager, at kulturforskelle gør sig gældende i retoriske situationer, hvor folk med forskellige baggrunde mødes, og på den anden side et andenordensperspektiv, der undersøger hvordan kultur produceres i og med retoriske ytringer. Hermed bliver det også tydeligt, at det, vi tidligere kaldte hverdagsforståelsen af kultur, faktisk også danner grundlag for mange studier af interkulturel retorik, mens

27 Johnstone, "Communication in Multicultural Settings," 39.

det, vi kaldte den analytiske kulturforståelse, ikke nødvendigvis er udgangspunkt for alle analyser. Vi deler altså Johnstones syn på det multikulturelle perspektiv som havende det største forklaringspotentiale, men vi ser samtidig behov for at tilføje endnu et perspektiv, som vi med henvisning til Baumann vil kalde *et diskursivt perspektiv* på kultur.²⁸

Det diskursive perspektiv på kultur

Ligesom Johnstones multikulturelle perspektiv fokuserer det diskursive perspektiv på, hvordan kultur produceres i og med retoriske ytringer, men med den ekstra nuance, at det primært er eksplicit italesættelse af kultur og/eller forsøg på at påvirke folks opfattelse af kulturelle tilhørsforhold, der studeres. Hvor Johnstone opfordrer til at studere retorer, der trækker på forskellige kulturelle fællesskaber, for dermed at opnå analytisk indsigt i, hvordan kulturelle fællesskaber skabes og oprettholdes retorisk, gør vi altså opmærksom på behovet for også at studere ytringer, der ikke bare trækker på kultur og dermed implicit skaber den, men også helt eksplicit sætter ord på kulturen. Dette behov udspringer af en stigende tendens til, at kultur og kulturelle tilhørsforhold inddrages direkte i den offentlige debat. Citatet af Hannerz fra tidligere, hvor han med påtaget forbløffelse udbryder 'se, kultur er overalt', skal selvsagt ikke forstås således, at kultur gør sig gældende blandt mennesker i højere grad end tidligere. Det skal forstås sådan, at kultur i dag i overvældende grad eksplicit sættes til debat.²⁹

Baumanns diskursive perspektiv på kultur udspringer netop af en observation af dette fænomen. Og som han påpeger, trækker debatter om kultur og forsøg på at påvirke folks opfattelser af deres eller andres kulturelle tilhørsforhold paradoksalt nok oftest på det, vi her kalder førsteordensperspektiver på kultur, altså på forestillinger om kultur som noget afgrænset og statisk.³⁰ Baumann mener vi bør se de to gældende kulturforståelser (dem vi omtaler som førsteordens- og andenordensperspektiver) som modstridende *diskurser* om kultur. Det vil sige at der er tale om to modstridende sociale handlinger. De to diskurser har forskellige forcer og svagheder; som allerede nævnt kan førsteordensperspektivet fx vanskeligt forklare, hvordan det går til, at kulturer faktisk ændrer sig, hvorimod andenordensperspektivet vanskeligt kan forklare den følelse, de fleste har af at være del af et stabilt kulturelt fællesskab. Baumann argumenterer derfor for, at vi bør operere med et perspektiv, der kan rumme begge – og dette kalder han et diskursivt perspektiv.

Et diskursivt perspektiv på kultur tager altså udgangspunkt i den dobbelte diskurs, man møder, når man undersøger offentlige debatter om kultur; dobbelt fordi

28 Baumann: *The Multicultural Riddle* og Gerd Bauman, *Contesting Culture: Discourses of Identity in Multi-Ethnic London* (Cambridge: Cambridge University Press, 1996).

29 Se fx Lila Abu-Lughod, "Writing Against Culture," i *Recapturing Anthropology*, red. Fox (Santa Fe: School of American Research Press, 1991), Arjun Appadurai, *Modernity at Large: Cultural Dimensions of Globalization* (Minneapolis: University of Minnesota Press, 1996) og Richard Wilk: "Learning to be Local in Belize: Global Systems of Common Difference" i *Worlds Apart*, red. Miller (London: Routledge, 1995).

30 Bauman, *The Multicultural Riddle*, især kap. 7.

den på en og samme tid præsenterer kultur som noget statisk og forsøger at ændre kultur. Baumann illustrerer pointen således:

...one may think of all kinds of culture-shaping leaders: from the most conservative-sounding revivalists of a national or ethnic or religious unity, dim in the past but blazing bright in the future, to the most revolutionary-sounding forgers of a new cultural unity that fulfills the neglected potentials of an unjust historical past. The same dialectic applies, whether we think of fundamentalist leaders who "re"-invent an orthodoxy that never existed or of rousing prophetic revolutionaries who rally for massive change in the name of a tradition that has lain dormant and needs now to be fulfilled.³¹

Det ligger lige for at sammenligne denne dobbelte kulturdiskurs med det, Maurice Charland kalder for den konstitutive retoriks ideologiske trick. I sit klassiske studie af dannelsen af Québec som en 'nation' med et *quebecsk* 'folk' argumenterer Charland for, at den retorik, der skabte kategorien 'québécois' behandlede denne kategori som på forhånd givet, som naturlig.³² Udtrykt på anden vis: Den måde franskanadierne blev præsenteret for det nye québécois-fællesskab var ved at få at vide, at de *altid* havde været québécois. Det diskursive perspektiv kan således rette vores interesse mod, hvordan kultur skabes retorisk (et andetordensperspektiv) samtidig med, at den samme retorik kan være med til at fastholde opfattelser af kultur som statiske og udslagsgivende for vores handlinger (et førsteordensperspektiv).

Lad os kort opsummere, inden vi når til analyserne. Vi tog udgangspunkt i Johnstones tredeling af perspektiver på forholdet mellem kultur og retorik og foreslog dertil det vi, med Baumann, kalder det diskursive perspektiv. Vi har således fire tilgange, som kan inddeles i henholdsvis et første- og et andenordensblik på, hvordan kultur kommer til udtryk retorisk. Det diskursive perspektiv omfavner som forklaret både første orden og anden orden; det bruges til både at studere, hvad diskursen betegner, og hvordan diskursen konstituerer det betegnede:

Første orden	Anden orden
Det tværkulturelle perspektiv	Det multikulturelle perspektiv
Det interkulturelle perspektiv	
Det diskursive perspektiv	

I det følgende vil vi eksemplificere det diskursive perspektivs anvendelighed og forklaringskraft via illustrative analyser af EU-medlemslandenes strategier i forbindelse

31 Bauman, *The Multicultural Riddle*, p. 92

32 Maurice Charland, "Constitutive Rhetoric: The Case of the People Québécois," *Quarterly Journal of Speech* 73 (1987), p. 133-150.

se med det europæiske år for interkulturel dialog. Undervejs uddyber vi de metodiske konsekvenser af at anlægge de forskellige perspektiver. Lad os for overblikkets skyld først præsentere eksemplet.

Det europæiske år for interkulturel dialog

År 2008 var 'europæisk år for interkulturel dialog'.³³ Det blev dermed indskrevet som det 25. år dedikeret af EU til at sætte fokus på et særligt udvalgt tema. 2007 var fx europæisk år for lige muligheder for alle, 2009 var år for kreativitet og innovation og 2015 er europæisk år for udvikling.³⁴ I Europa-Parlamentets beslutning om året præsenteres interkulturel dialog som en særligt relevant og brugbar praksis i en verden, der er karakteriseret af øget mobilitet og migration. Interkulturel dialog ses desuden som en del af den stadige udvikling af tiltag til at få folk til at interessere sig for og deltage i samfundet som EU-borgere: "år 2008 erklæres for 'europæisk år for interkulturel dialog' for at give form til og fremhæve en vedvarende interkulturel dialog, der skal fortsætte ud over dette år," slår beslutningen fast.³⁵ Og det uddybes bl.a. på denne måde: formålet er "at fremme den interkulturelle dialog som en proces, som sætter alle, der lever i EU, i stand til at klare sig i et mere åbent, men også mere komplekst kulturelt miljø, hvor borgere med forskellig kulturel identitet og overbevisning lever sammen i forskellige medlemsstater såvel som i den enkelte medlemsstat."³⁶ Endelig ses interkulturel dialog som en måde "at respektere og fremme kulturel mangfoldighed i Europa, forbedre sameksistensen og tilskynde til et aktivt europæisk medborgerskab, der er åbent over for verden."³⁷ Hensigten med året var altså at udbrede kendskabet til interkulturel dialog, opfordre alle EU-medborgere til at deltage i interkulturel dialog og endelig at lægge grunden til 'aktivt medborgerskab'. Året skulle desuden ses som en mulighed for at fejre 'interkulturel dialog' i sig selv.

Det europæiske år for interkulturel dialog var således et bemærkelsesværdigt eksplicit forsøg på at forme europæiske medborgeres forestillinger om, hvad kultur, kommunikation og i sidste ende medborgerskab er og bør være. Som forberedelse til og i løbet af året produceredes en mængde tekster, strategier, pressemeddelelser, taler, hjemmesider m.m. og en række begivenheder blev planlagt og gennemført, bl.a. konferencer, udstillinger og workshops. Samtlige medlemsstater blev pålagt at lægge en strategi for året og tage initiativ til begivenheder, som kunne skabe interkulturel dialog. Året er på den måde ophav til en række tekster af værdi for en retorisk kritiker med interesse i, hvordan kultur skabes og bruges retorisk. Her skal

33 Se Europa-Kommissionens hjemmeside med en opsamling af en lang række dokumenter om året: http://ec.europa.eu/danmark/eu-politik/deteuropaeiskeaar/index_da.htm (senest besøgt 10. Juni 2015)

34 For en samlet liste over årene se: http://europa.eu/about-eu/basic-information/european-years/index_da.htm (senest besøgt 10. Juni 2015)

35 Parlamentets beslutning om året.

36 Ibid.

37 Ibid.

vi koncentrere os om medlemsstaternes strategier, hvad de præsenterer som grunde til at opfordre til interkulturel dialog, og hvad de præsenterer som mulige måder at deltage på.³⁸ Som nævnt falder analysen i to runder; først anvendes et førsteordens- og dernæst et andenordensperspektiv. Afslutningsvis bringer vi det diskursive perspektiv på banen. Vi indleder hver runde med en kort operationalisering af det respektive teoretiske afsæt; altså, med en redegørelse for de metodiske konsekvenser hvert perspektiv har for den retoriske kritik.

Første orden: kultur som kløft, dialog som bro

Vi lægger ud med et førsteordensperspektiv. Herfra vil kultur primært opfattes som en kontekstuel betingelse for retoriske ytringer, hvorfor dette perspektiv har sin særlige force i studiet af faktiske kulturmøder, hvor kritikken vil sigte mod at forklare, hvordan en fælles forståelse (eller mangel på samme) kan opstå i mødet mellem folk med forskellige kulturelle baggrunde, hvad enten disse udspringer i nationalkultur, etnicitet, alder, profession eller noget helt femte. Fordelene ved en sådan analyse er, at der kan opnås konkret indsigt i, hvordan kulturforskelle kommer til udtryk og hvilke konsekvenser det kan have. Ulempen er, som i Johnstones eksempel med hendes egen tværkulturelle analyse, at det antages, at der er kulturforskelle, og at disse vil være udslagsgivende for kommunikationen, hvorved kritikeren risikerer at gøre sig selv blind overfor andre forklaringsmodeller, samt for den mulighed, at kultur ikke kun er noget, som deltagerne har med sig ind i mødet, men derimod også er noget, de skaber i og med mødet.

I forhold til vores eksempel, som ikke er et konkret kulturmøde, men derimod en offentlig refleksion over, hvad kulturmøder indebærer, bliver fokus at forstå, hvad der i ytringerne menes med henholdsvis 'interkulturel' og 'dialog' og med sammenkoblingen af de to begreber. Fordi de studerede ytringer allerede er reflek-sive i den forstand, at de forholder sig til, hvad interkulturel dialog er (i stedet for at indgå i en konkret interkulturel dialog, som typisk vil have et helt andet emne som sin genstand), kan man mene, at udgangspunktet her er et andenordensperspektiv – forholde sig til i stedet for udlevelse af kultur. Men som vi vil forsøge at vise i det følgende, så bygger medlemslandenes strategier på antagelser om, at kultur og dialog er på forhånd eksisterende fænomener, som teksterne 'blot' beskriver. Teksterne – og vores første analyse af dem – er altså førsteordens i den forstand, at der ikke er fokus på, hvordan teksterne selv konstruerer 'interkulturel dialog'; i stedet kan man sige, at vi med et førsteordensperspektiv læser dem 'med hårene': hvad mener teksterne med interkulturel dialog? Hvordan kan vi forstå teksterne 'indefra'?

38 Der er tale om 29 strategier (Belgien lagde tre, et for hvert sprogfællesskab) og således et stort materiale til en kort analyse som denne. Analysen er derfor et koncentrat. Tekst-nedslagene er eksempler på steder, hvor generelle tendenser er særligt tydelige. For udfoldede analyser af året, der også inddrager andre materialer, se: Kristine Marie Berg, *"Intercultural Dialogue" as Rhetorical Form: a Pyrrhic Victory* (København: Københavns Universitet 2011).

Medlemsstaternes strategier starter ofte med en kort redegørelse for den nationale kontekst i relation til interkulturel dialog. Her skal vi se på et par typiske eksempler på, hvordan denne kontekst præsenteres:

Finlands forandring fra at være et forholdsvist isoleret land kulturelt til at blive et multikulturelt land har betydet, at samfund, kultur og identitet har gennemgået betydelig ændringer i de seneste årtier. I 1990'erne blev Finland, før et udvandringsland, til et indvandringsland og medlemsskabet i den Europæiske Union i 1995 har sat yderligere fart på åbningen af grænserne. Den konstant voksende indvandring øger den kulturelle diversitet.³⁹

Øget indvandring og øget kulturel diversitet betyder altså i den finske kontekst, at der er brug for en indsats for at skabe interkulturel dialog. Polens historie er en anden, men det, den polske strategi slår ned på, minder alligevel om den finske: ”Før anden verdenskrig var Polen et multietnisk land og nationale minoriteter udgjorde 30% af befolkningen. Nu udgør minoriteter ca. 2-4% af Polens befolkning.” Det forventes dog, at ”i fremtiden vil antallet af fremmede øges. Denne proces vil afspejle de fænomener, som allerede har fundet sted i Vesteuropæiske lande.”⁴⁰ Det er i denne kontekst den polske strategi placerer interkulturel dialog. Lad os se på endnu et eksempel. Slovakiets strategi forklarer, at ”landet har en historisk tradition for kulturel diversitet. Der har altid været fællesskaber af mennesker med forskellig etnicitet, social status, religion eller sprog i Slovakiet.”⁴¹ Ligesom i Finland og Polen forventes det, at Slovakiet vil opleve øget indvandring i de kommende år. Selvom disse eksempler tydeligt tager afsæt i forskellige samfund, forklarer de behovet for interkulturel dialog på stort set samme måde. Det har at gøre med samfundsmæssige forandringer knyttet til øget indvandring og dermed øget kulturel diversitet, der primært markeres ved borgernes etniske/nationale baggrund. Samfundene og borgerne skal forberedes på eller opøves i at indgå i interkulturel dialog for at kunne håndtere denne virkelighed.

Lad os nu se på et eksempel, der præsenterer en anden vinkel på konteksten og dermed en anden grund til at opfordre til interkulturel dialog, Hollands strategi:

I begyndelsen af det 21. århundrede fandt en gennemgribende forandring sted i den hollandske offentlige mening og tidens sociale stemning på grund af en række dramatiske begivenheder: angrebet på World Trade Center i New York, den styrkede popularitet af og mordet på den højreorienterede populist Pim Fortyun og mordet på filmskaberen Theo van Gogh. I manges øjne havde tolerance-modellen tilsyneladende spillet fallit og kravet om en hårdere tilgang, specielt over for muslimske indvandrere, som var Hollands hurtigst voksende befolkningsgruppe, blev fremsat med stadig større styrke. Tonen i den offentlige debat blev ganske skarp. Som resultat af denne strids-

39 Vores oversættelse. Finlands strategi for det europæiske år for interkulturel dialog.

40 Vores oversættelse. Polens strategi.

41 Vores oversættelse. Slovakiets strategi.

lystne atmosfære følte et voksende antal indvandrere sig stigmatiseret, trængt op i et hjørne eller afvist. Resultatet var en dybere polarisering i samfundet.⁴²

I Hollands strategi er fokus altså vendt fra indvandring og kulturel diversitet i sig selv til den måde indvandring og kulturel diversitet bliver mødt på, et fokusskift fra indvandring til konflikt og intolerance. Den hollandske strategis anderledes fokus viser, at der er mulighed for at tænke interkulturel dialog ind i en anden kontekst end den, de fleste strategier benytter. Det tydeliggør dog også strategiernes absolut mest dominerende måde at forstå interkulturel dialog på: som svar på de problemer, som indvandring og øget kulturel diversitet i strategiernes optik nødvendigvis skaber. Det antages, at der eksisterer, især nationale, kulturforskelle og at disse skaber misforståelser og konflikter, mens dialog antages at kunne overkomme kulturelt betingede forståelseskløfter – gennem dialog kan vi opnå øget kendskab til og forståelse for hinanden og vores kulturelle forskelligheder, hvilket styrker muligheden for fredelig sameksistens.

Anden orden: kultursammenstød og kommunikationssammenbrud

Hvis vi ser kultur som noget helt grundlæggende ved mennesket, som de betydningsnet mennesker altid er spundet ind i og selv spinder, og hvis vi holder os for øje, at disse net spindes sammen på en masse forskellige måder, er det svært ikke at undre sig over, hvordan kultur og kulturmøder kan være noget, som man er nødt til at opfordre til eller ligefrem fejre, sådan som det europæiske år gjorde det. Er det ikke simpelthen et menneskeligt vilkår? Og man kunne stille et lignende strategisk naivt spørgsmål til begrebet dialog. Er der en sådan mangel på kommunikation, at der er brug for, at et politisk apparat køres i stilling for at opfordre medborgere til at gå i dialog med hinanden? Er vi ikke, som de talende dyr vi ifølge Aristoteles er,⁴³ altid allerede i dialog?

For at komme til større forståelse for motiverne bag EU-året for interkulturel dialog kan det derfor være indsigtsgivende at undersøge hvilke kulturelle ressourcer, topoi om man vil, som strategierne trækker på og dermed er med til yderligere at udbrede og cementere. Det betyder, at vi anlægger det vi med Johnstone kan kalde et multikulturelt perspektiv. Herfra ser man netop kultur som ressourcer retorer trækker på og som de derved er med til at opretholde eller ændre.

Vi har allerede beskæftiget os med tidens store fokus på kultur. Kultur blev betegnet som en allestedsnærværende topos. Den offentlige debat er kendetegnet ved eksplicite udtalelser om, hvad forskellige kulturer er og bør være, og ofte ret håndfaste forestillinger om, hvad det har af konsekvenser, når kulturer mødes. En af disse forestillinger er, at møder mellem kulturelt forskellige mennesker næsten uvægerligt leder til misforståelser eller måske ligefrem konflikter.⁴⁴ Vi taler om kul-

42 Vores oversættelse. Hollands strategi.

43 Christian Kock, *Ordets magt* (Frederiksberg: Samfundslitteratur, 2012), 40.

44 Se Verena Stolcke, "Talking Culture: New Boundaries, New Rhetorics of Exclusion in Europe," *Current Anthropology* 36 (1995), 1-24 og Ash Amin, "Ethnicity and the Multicultural City: Living with Diversity," *Environment and Planning* 34 (2002), 959-980 for diskussioner af konsekvenserne af dette syn og argumenter mod det.

tursammenstød. I en offentlighed, hvor kultur er sat eksplicit til debat, og hvor kulturmøder ofte ses som konflikter, der venter på at bryde ud, begynder meningen med en fejring af kulturforskelle og kulturmøder at træde frem. På samme måde som kulturmøder i sig selv kan ses som problematiske, kan kulturmøder i en særlig form også ses som værende en løsning.

Ligesom kultur er en allestedsnærværende topos, er kommunikation og i særlig grad dialog det også. Et andet kendetegn ved den offentlige debat i dag er, at den ofte er en debat om debatten. Kommunikation er blevet et yndet fokuspunkt for kommunikation.⁴⁵ Og heri ligger typisk en opfattelse af kommunikation som noget, der er ekstremt svært at gøre ordentligt, og som meget let kan lede til misforståelser og konflikter, men som det samtidig er helt nødvendigt at tage del i, og som man bør forsøge at blive bedre til.⁴⁶ Som retorisk kritiker kunne man mime Hannerz-citatet ovenfor og sige: 'Se, folk er enige med os retorikere, kommunikation er overalt. Alle kommunikerer'. Og vi kunne vrænge på samme måde og sige: 'Og når folk bliver uenige falder talen på kommunikationssammenbrud'. For på samme måde som det er en særlig udgave af kulturbegrebet, der oftest cirkulerer i den offentlige debat, er det en særlig forståelse af kommunikation, der cirkulerer. Her fremhæves primært kommunikationens evne til at skabe samhørighed, til at løse konflikter ved at tale og lytte, og kommunikationens potentiale for personlig udvikling. Ofte lyder kommunikationens rolle som en form for terapi.⁴⁷ Og her bliver dialog og samtale typisk, og oftere end fx diskussion og debat, fremhævet som en særlig god form for kommunikation, hvor man viser empati og lytter og ser tingene fra de andres perspektiv.⁴⁸

I et samfund, hvor vi i særlig grad interesserer os for og bekymrer os om kultur og kulturforskelle, og hvor kommunikation og dialog fremhæves som midler til at skabe samhørighed og løse konflikter, bliver det meningsfuldt at opfordre til og at ville fejre interkulturel dialog – sådan som erklæringen om året for interkulturel dialog og de enkelte EU-medlemslandes strategier gør det.

Det diskursive perspektiv: afspejlinger, snarere end løsninger

Hvor førsteordensperspektivet altså i høj grad er en læsning 'med hårene', hvor fokus er på strategiernes indhold, det de selv siger om interkulturel dialog, tilbyder andenordensperspektivet et mere kritisk blik på, hvordan interkulturel dialog konstrueres, på strategiernes form. Og hvor andenordensperspektivet har fokus på, hvordan kultur skabes i og med møder, der oftest handler om noget andet, peger det

45 Se John Durham Peters, *Speaking into the Air. A History of the Idea of Communication* (Chicago: University of Chicago Press, 1999), Deborah Cameron, *Good to Talk? Living and Working in a Communication Culture* (London: Sage, 2000), Mari Boor Tonn, "Taking Conversation, Dialogue and Therapy Public," *Rhetoric & Public Affairs* 8 (2005), 405-430 og Michael Schudson, "Why Conversation is not the Soul of Democracy," *Critical Studies in Mass Communication* 14 (1997), 297-309.

46 Ibid.

47 Ibid. Især Tonn og Cameron.

48 Ibid. Især Tonn og Schudson.

diskursive perspektiv direkte på den bemærkelsesværdigt eksplicite rolle, kultur spiller i offentligheden i dag. Diskussioner om kultur og tilkendegivelser af, hvilke forskellige kulturer, der minder om eller er fremmede for hinanden, indgår ofte som et særligt spor i (massemedierede) debatter eller tages op til selvstændig overvejelse. Italesættelsen af kultur kan her ses som en retorisk strategi med en række forskellige formål, som bl.a. at skabe og afgrænse fællesskaber, opnå eller fratage rettigheder, forklare, fordømme eller hylde folks handlinger. Baumanns forslag om at lægge et diskursivt perspektiv på sådanne debatter sætter fokus på det, folk siger om kultur – og måden de siger det på.⁴⁹ Det man opdager, når man lægger dette analytiske snit, er som nævnt, at diskursen er dobbelt: samtidig med at folk eksplicit siger, at kultur er en fast og stabil størrelse, at ”sådan har vi jo altid været,” synes de implicit at stole på, at kultur er en proces, noget der er undervejs: ”og sådan skal vi blive ved med at være.” Med et diskursivt perspektiv på kultur kan den retoriske kritiker således spørge, hvordan retorikken om kultur er med til at forme kulturelle fællesskaber og kulturopfattelser – og hvordan kulturbegrebet selv formes undervejs. Med det in mente skal vi nu igen vende os mod strategierne for det europæiske år for interkulturel dialog.

Det er først og fremmest karakteristisk for strategierne, at de forstår interkulturel dialog som en måde at relatere til hinanden, at samarbejde med hinanden, at vise åbenhed over for og villighed til at forstå andre. Portugals strategi forklarer det på denne måde:

Vi ser værdien i og frugtbarheden ved mangfoldighed og dialog i forlængelse af et ønske om gensidig respekt. Denne interkulturelle tilgang er indlejret i et tankesæt, der handler om lighed mellem alle kulturer og kulturelle blandinger. På den måde går denne tilgang meget længere end det multikulturelle standpunkt om sameksistens.⁵⁰ Denne interkulturelle tilgang handler om mere end blot at acceptere den ”anden”, det handler om at tage den ”anden” ind og at acceptere at man bliver forandret i sådan et møde. I 2008 vil Portugal fejre dette møde!⁵¹

At deltage i en dialog har altså her at gøre med en indre forandringsproces, hvor man åbner sig selv for kulturelt anderledes mennesker og er villig til at lade sig forandre. Grækenlands strategi uddyber, hvad deltagelse i interkulturel dialog er, på denne måde:

Alle bør blive bevidste om, at interkulturel dialog er evig kommunikation

49 Ibid.

50 Bemærk at ordene ’interkulturel’ og ’multikulturel’ her benyttes noget anderledes end i vores teoretiske perspektiv. Alligevel er der et vist overlap: det multikulturelle perspektiv kan kritiseres for at hylde forskellighed uden at give noget bud på, hvordan forskellene kan forenes. Omvendt kan det interkulturelle perspektiv kritiseres for at forudsætte, at sameksistens kræver enhed – eller i hvert fald enighed. Samtidig peger citatet her på, at det interkulturelle og det multikulturelle perspektiv kan mødes om og i forståelsen af, at kulturer er dynamiske, at de opstår i og forandres af mødet med ’den anden’.

51 Vores oversættelse. Portugals strategi.

med den ”anden”, kontinuerlig erkendelse og accept af, at ”forskelle” findes, vedvarende og universel tilstedeværelse af muligheden for at møde den ”anden” og blive påvirket af noget eller nogen der er ”forskellig” fra dig. Derudover skal det gøres klart at interkulturel dialog kan være helt simple ting som at sige godmorgen til hinanden, kort diskutere forskellige erfaringer eller et møde mellem forskellige former for musik på en scene. Men bevidstheden om disse ting er ikke let. Frygt, mistro og mistillid mod den ”anden” og det der er ”anderledes” er som regel spontane og intense følelser, der er svære at omstyrte.⁵²

Her bliver en tendens, der er gennemgående i strategierne meget tydelig. Det at deltage i en dialog har at gøre med at opbygge nære menneskelige relationer, der hviler på empati, forståelse af hinanden og på villighed til at lade sig forandre. Dialog handler om at skabe samhørighed og forudsætter en villighed til personlig udvikling. Det veksler mellem abstrakte idéer om erkendelse af mellemmenneskelige forskelle og helt konkrete handlinger som fx at hilse. Begrebet dialog synes dermed at bære på en række forestillinger om, hvad god kommunikation er – forestillinger som kan synes svære at argumentere imod, for vist kan kommunikation skabe samhørighed og vist kunne det være hensigtsmæssigt for demokratiet, hvis medborgere mødte hinanden med et åbent sind. Dog synes forestillingerne, hvis vi holder fast i, at det handler om, hvordan man skal kommunikere som *medborger*, meget indskrænkede. Hvor er forståelsen for, at politiske diskussioner kan være både ubehagelige og konfliktfyldte og ikke af den grund dårlig kommunikation? Hvor er forståelsen for, at medborgerlig deltagelse handler om villighed til at ændre samfundet, snarere end villighed til at ændre sig selv? Det, der glimrer ved sit fravær, er forestillinger om, at kulturelle forskelle ikke altid eller nødvendigvis skaber problemer; ofte går kulturmøder glat, og når der opstår misforståelser og konflikter, kan de lige såvel skyldes forskellige interesser, holdninger og magtpositioner, som de kan tilskrives eventuelle forskelle i det kulturelle betydningsnet, som hver deltager er spundet ind i og som deltagerne spinder i fællesskab. Desuden mangler forestillinger om, at det at være aktiv medborger ikke kun eller primært handler om at indgå nære relationer; det handler om at kunne samarbejde med mennesker, man ikke kender, og turde navigere i interessekonflikter.

Hvis vi holder de to dele af begrebet interkulturel dialog op ved siden af hinanden, kan vi se, hvordan de i strategierne gensidigt forstærker de forestillinger, de hver især bærer på. Interkulturel: Forestillingerne om kulturforskelle som årsag til konflikter forstærker forhåbningerne om, at dialog kan skabe samhørighed. Dialog: Forestillingerne om, at dialog primært er til for at skabe samhørighed, forstærker forestillingerne om, at der er mellemmenneskelige konflikter, som må løses. De velmente ønsker om at fejre interkulturel dialog for derigennem at lære medborgerne at gebærde sig i kulturelt mangfoldige samfund lader altså til at ende med at stadfæste et blik på kulturmøder som årsag til konflikter og på aktivt medborgerskab som personlig udvikling.

52 Vores oversættelse. Grækenlands strategi.

Det europæiske år for interkulturel dialog var, som nævnt, et bemærkelsesværdigt eksplicit forsøg på at udbrede bestemte forestillinger om kultur og kommunikation for dermed at opfordre EU-borgerne til at agere medborgere på bestemte måder. Ved at undersøge disse forestillinger og ved at se på hvilke kulturelle ressourcer de trækker på og udbreder, fremstår EU-året snarere som afspejlinger af end løsning på de problemer, det selv opstiller. Med denne pointe er vi samtidig fremme ved vores mere overordnede teoretiske og metodiske bidrag; retoriske kritikere kan med fordel studere kultur fra et diskursivt perspektiv; som noget der skabes i retoriske processer, fx offentlig debat; som ressourcer deltagerne bringer med sig ind i processerne og skaber undervejs, men som oftest præsenteres som en statisk og fast-tømret størrelse. Hvad enten der er tale om retorik, der som i eksemplet med EU-året eksplicit tager for sig at italesætte kultur, eller om retorik, som trækker mere implicit på kulturelle ressourcer, vil sådanne analyser kunne bidrage til den teoretiske og analytiske forståelse af, hvordan retorik og kultur hænger sammen – og til det praktiske forsøg på at aktivere denne sammenhæng på mere hensigtsmæssige måder.

Litteratur

- Abu-Lughod, Lila. "Writing Against Culture," i *Recapturing Anthropology*, red. Fox, 137-162. Santa Fe: School of American Research Press, 1991.
- Amin, Ash. "Ethnicity and the Multicultural City: Living with Diversity," *Environment and Planning* 34 (2002), 959-980.
- Appadurai, Arjun. *Modernity at Large: Cultural Dimensions of Globalization*. Minneapolis: University of Minnesota Press, 1996.
- Baumann, Gerd. *The Multicultural Riddle. Rethinking National, Ethnic, and Religious Identities*. New York: Routledge, 1999.
- Baumann, Gerd. *Contesting Culture: Discourses of identity in Multi-Ethnic London*. Cambridge: Cambridge University Press, 1996.
- Berg, Kristine Marie. "Intercultural Dialogue" as Rhetorical Form: a Pyrrhic Victory. København: Københavns Universitet, 2011.
- Cameron, Deborah. *Good to Talk? Living and Working in a Communication Culture*. London: Sage, 2000.
- Campbell, Karlyn Kohrs. "Cultural Challenges to Rhetorical Criticism," *Rhetoric Review* 25 (2006), 358-361.
- Charland, Maurice. "Constitutive Rhetoric: The Case of the People Québécois," *Quarterly Journal of Speech* 73 (1987), 133-150.
- Connor, Ulla. "Intercultural Rhetoric Research: Beyond Texts." *Journal of English for Academic Purposes* 3 (2004), 291-304.
- Eriksen, Thomas Hylland. *Ethnicity and Nationalism*. 2. udgave, London: Pluto Press, 2002.
- Frankel, Christian: "En iagttagelsesteoretisk analytik", i *Samfundsvidenskabelige analysemetoder*, red. Nygaard (Frederiksberg: Samfundslitteratur), 2005.
- Geertz, Clifford. *The Interpretation of Cultures*. New York: Basic Books, 1973.
- González, Alberto og Dolores V. Tanno (red.). *Rhetoric in Intercultural Contexts*. Thousand Oaks: Sage Publications, 1999.

- Hannerz, Ulf. *Transnational Connections: Culture, People, Places*. London: Routledge, 1996.
- Hyde, Michael J. & Smith, Craig R. "Hermeneutics and rhetoric – a seen but unobserved relationship", *Quarterly Journal of Speech*, 65 (1979): 347-363.
- Jensen, Iben: *Interkulturel kommunikation i komplekse samfund*. Frederiksberg: Roskilde Universitetsforlag, 2003.
- Johnstone, Barbara. "Communication in Multicultural Settings: Resources and Strategies for Affiliation and Identity," i *Language, Culture and Identity*, red. Torben Vestergaard, 25-40. Aalborg: Aalborg University Press, 1999.
- Johnstone, Barbara. "Arguments with Khomeini: Rhetorical Situation and Persuasive Style in Crosscultural Perspective," *Text* 6 (1986), s. 171-187.
- Just, Sine Nørholm og Thomas Burø. *Kultur- og kommunikationsteori*. København: Hans Reitzels Forlag 2010.
- Kock, Christian, *Ordets magt*. Frederiksberg: Samfundslitteratur, 2012.
- Kramsch, Claire. "In Search of the Intercultural," *Journal of Sociolinguistics* 6 (2002), 275-285.
- Meyer, Christian. "Precursors of Rhetoric Culture Theory", *Culture & Rhetoric*, red. Ivo Strecker og Stephen Tyler, kap 2. New York & Oxford: Berghen Books, 2009.
- O'Keefe, Daniel J. "Persuasion," *Encyclopedia of Rhetoric*, red. Thomas O. Sloane, 575-583. Oxford: Oxford University Press, 2001).
- Peters, John Durham. *Speaking into the Air. A History of the Idea of Communication*. Chicago: University of Chicago Press, 1999.
- Schieffelin, Bambi B., Kathryn A. Woolard & Paul V. Kroskrity (red.). *Language Ideologies: Practice and Theory*. New York: Oxford University Press, 1998.
- Schudson, Michael. "Why Conversation is not the Soul of Democracy," *Critical Studies in Mass Communication* 14 (1997), 297-309.
- Stolcke, Verena. "Talking Culture: New Boundaries, New Rhetorics of Exclusion in Europe." *Current Anthropology* 36 (1995), 1-24.
- Strecker, Ivo & Stephen Tyler (red.), *Culture & Rhetoric*. New York: Berghen Books, 2009.
- Tonn, Mari Boor. "Taking Conversation, Dialogue and Therapy Public." *Rhetoric & Public Affairs* 8 (2005), 405-430.
- Wilk, Richard. "Learning to be Local in Belize: Global Systems of Common Difference," *Worlds Apart*, red. Daniel Miller, 110-133. London: Routledge, 1995.

- Internetressourcer om det europæiske år for interkulturel dialog (med mindre andet er anført er alle sider senest besøgt 10. juni 2015)
- Europa-Kommissionens hjemmeside med en opsamling af en lang række dokumenter om det europæiske år for interkulturel dialog 2008: http://ec.europa.eu/danmark/eu-politik/deteuropaiskeaar/index_da.htm
- Europa-Parlamentets beslutning om året:
http://europa.eu/legislation_summaries/culture/l29017_da.htm
- Europa-Parlamentets liste over europæiske år:
http://europa.eu/about-eu/basic-information/european-years/index_da.htm
- Finlands strategi: http://www.minedu.fi/export/sites/default/OPM/Kulttuuri/kulttuuripolitiikka/osallistuminen_eun_kulttuuritoimintaan/liitteet/intercultural_dialogue_strategy.pdf
- Grækenlands strategi: http://ec.europa.eu/culture/archive/dialogue/pdf_word/strategy_greece.doc (senest besøgt 14. april 2014)
- Hollands strategi: http://ec.europa.eu/culture/archive/dialogue/pdf_word/strategy_netherlands.doc (senest besøgt 14. april 2014)
- Polens strategi: <http://dialog2008.pl/pliki/9a.pdf>
- Portugals strategi:
http://ec.europa.eu/culture/archive/dialogue/pdf_word/strategy_portugal.doc (senest besøgt 14. april 2014)
- Slovaqiets strategi:
http://www.medzikulturnydialog.gov.sk/uploads/v3/di/v3dIuoBLqpfaxA4j6f8ong/revidovana-strategia_final.pdf